מדרש אגדה — מקץ

ויהי מקץ שנתים ימים. היינו דכתיב וסביביו נשערה מאד (תהלים נ ג), ומפני מה נתעכב יוסף בבית הסהר שנתים, לפי שאמר יוסף כי אם זכרתני אתך (בראשית מ יד), והניח להקב"ה: יש תפלה שנענית למאה שנה, מנין מאברהם, שנאמר ואברהם בן מאת שנה (בראשית כא ה). ויש תפלה שנענית לתשעים שנה, מנין משרה, שנא' ואם שרה הבת תשעים וגו' (שם י ויז). ויש תפלה שהיא נענית לשמונים שנה, שנא' ומשה בן שמונים שנה (שמות ז ז): ויש תפלה שהיא נענית לשבעים שנה, שנא' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה (ירמי' כט י): ויש תפלה שהיא נענית לששים שנה, שנא' ויצחק בן ששים שנה (בראשית כה כו). ויש תפלה שהיא נענית לחמשים שנה, משמואל ע"ה שאמרה חנה וישב שם עד עולם (ש"א א כב), ואין עולמו של לויים אלא עד חמשים שנה שנא' ומבן חמשים שנה (במדבר ח כה), ויש תפלה עד ארבעים שנה, שנאמר ויהיה יצחק בן ארבעים שנה וגו' (בראשית כה כ). ויש תפלה עד שלשים שנה, שנאמר ויוסף בן שלשים שנה (שם מא מו): ויש תפלה עד עשרים שנה, שנאמר זה (לי) עשרים שנה (שם לא לח). ויש תפלה עד עשר שנים מהגר, שנא' מקץ עשר שנים (שם טז ג). ויש תפלה עד שנה משונמית שנאמר כעת חיה את חובקת בן (מ"ב ד טז): ויש תפלה שהיא נהנית עד ארבעים יום, שנאמר ואתנפל לפני ה' (גבראשונה) [כראשונה] את ארבעים יום (דברים ט יח) ויש תפלה שהיא נענית עד עשר ימים מנבל, שנאמר ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל (ש"א כה לח). ויש תפלה שהיא עד שבעה ימים, [שנאמר] ותסגר מרים [מחוץ למחנה] שבעת ימים (במדבר יב טו). ויש תפלה עד שלשה ימים, שנאמר ויתפלל יונה וגו' (יונה ב ב). ויש תפלה עד שעה, שנאמר ענני ה' ענני (מ"א יח לז). ויש תפלה שלא תצא מפי אומרה עד שנענית, שנאמר ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי (שמות יד טו) אבל תפלתו של יוסף היתה לשתי שנים, שנאמר ויהי מקץ שנתים ימים: ופרעה חלם [והוא עומד על היאור]. אוי להם לרשעים שמתקיימין ידם: עולות שבע פרות. בשעה שהשנים יפות, הבריות נעשות יפות זו לזו: ותרעינה באחו. בעת שיש שובע, אחוה ושלום בעולם. רעב בעולם, האח מתרחק מן האח: והנה שבע שבלים. בשעה שהשנים רעות גופן של בריות מעלין חטטין: ותפעם רוחו. ולהלן אומר ותתפעם רוחו (דניאל ב א), זה שידע החלום כתיב ביה ותפעם רוחו, וזה שלא ידע החלום כתיב ביה ותתפעם, מפני ששכח החלום והפתרון: ד"א הכא כיון שבאו ליתן גדולה ליוסף שהוא אחד כתיב ביה ותפעם, שידע החלום ושכח הפתרון: ד"א החלום שהיה לעת בקר, נאמר בו ותפעם, ולהלן שהיה החלום מעת ערב, כתיב ביה ותתפעם: ויקרא את כל חרטומי מצרים. פותרין היו, אלא מפני שלא היה פתרונם מתיישב על לבו, כי ראה הפתרון והחלום, וכל מה שהיו פותרין היה פרעה משיבם לא כן הדבר, ומה היו פותרין, שבע פרות הטובות, שבע בנות הוא מוליד, שבע פרות הרעות שבע בנות הוא קובר. שבע השבלים הטובות, שבע אפרכיות אתה כובש. שבע השבלים [הרעות], שבע אפרכיות מורדות בך. הדא הוא דכתיב בקש לץ חכמה ואין (משלי יד ו), אלו החרטומים, ודעת לנבון נקל (שם), זה יוסף ע"ה: נער עברי. נער שוטה: מכאן שטובתם של רשעים רעה: ויגלח ויחלף שמלותיו. לחלוק כבוד למלכות: אלהים יענה את שלום פרעה. תלה הגדולה בבעליה: הנמצא כזה. אם אנו נשוט מסוף העולם ועד סופו לא נמצא כזה: ראה נתתי אותך. יוסף משלו נתן לו, פה שלא נשק בעבירה נאמר בו ועל פיך ישק כל עמי. צואר שלא נדבק בעבירה, נאמר בו וישם רביד הזהב על צוארו. ידים שלא מישמשו בעבירה, ויסר פרעה את טבעתו [וגו']. הגוף שלא נתקרב לעבירה, [וילבש אותו בגדי שש. רגל שלא עלה עליה] וירכב אותו במרכבת המשנה. הלב שלא הרהר בעבירה. ויקרא לפניו אברך, אב בחכמה ורך בשנים: צפנת פענח. [צָפְנַת] נוטריקון צוֹפה פּוֹדה נביא תּוֹמך: [פַּעְנֵחַ נוטריקון] פּקח עֲרום נבון חכם: אסנת בת פוטיפרע. א- אֵן כשם הגדול שגדל בו. ס- סתירה היתה בשביל יפיה. נ- נוהמת וצועקת שיצילנה מיד פוטיפרע. ת- תמה היתה במעשיה: בת פוטיפרע. והלא בת דינה היתה, ושמענו כשבא יעקב אבינו משכם, כתב על טס של זהב, כל מה שאירע להם עם חמור בן שכם, וכשילדה דינה את אסנת, נתן הטס על צוארה, והשליכה בחומת מצרים, אותו היום יצא פוטיפר לטייל עם נעריו והגיעו עד לחומה, שמע קול בכיית ילוד, אמר אל נעריו הביאו לי את הילד הזה, וראה את הטס ואת המאורעות, אמר פוטיפר לעבדיו זאת הבת בת גדולים היא, הוליכוה לביתי והביאו לה מינקת, ובעבור שגדלה נקראת בתו, כי כן כתיב בדברי הימים ואלה בני מיכל, ובנביאים כתיב ולמיכל לא היה לה ולד עד יום מותה (ש"ב ו כג), אלא מפני שמיכל גדלה נקראו בניה, וכן פוטיפר: אוכל בערים. מפני שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה: בטרם תבוא וגו'. מכאן אמרו חכמים אסור לאדם לשמש מטתו בשעת רעבון: ותכלינה שבע [שני] השבע וגו'. יצאו מכוללות: ותחלינה. נכנסו חלאים לפי שעד הם יושבין בשלחן, מבקשים לחם קיבר ולא היו מוצאים: ותרעב כל ארץ מצרים. נשתנו וניכספו למות: והרעב היה על כל פני הארץ. העשירים: את כל אשר בהם. אל השרים שבהם:

וירא יעקב כי יש שבר. אל תקרי שבר אלא סבר: ד"א כי יש שבר וגו'. זה שנאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית טו יד): וירא יעקב. זה הרעה: כי יש שבר. זה השבע: למה תתראו. אל תוציאו בידכם פרוטה אחת, ואל תכנסו כולם בפתח אחד מפני העין: ד"א למה תתראו. אמר להם יעקב אביהם אל תראו עצמכם שאתם שבעים: רדו שמה. בישרן שהם עתידים לשבת שם ר"י שנים כמנין רד"ו: וירדו אחי יוסף עשרה. ממשמש שנאמר אחי יוסף איני יודע שהם עשרה, אלא תשעה חלוקין לאהבה ואחד לשבר בר: ד"א וירדו אחרי יוסף. ראוי לומר בני יעקב, מהו אחי יוסף, אלא מתחלה לא נהגו בו מנהג אחוה, אלא מכרוהו לערביים, ואחר כך נתחרטו, ובכל יום ויום היו אומרים נלך ונחפש אחריו ונביאהו אצלינו, וכשאמר להם יעקב רדו שמה, נתנו כולם עיניהם לנהוג בו מנהג אחוה אף יוסף היה יודע שאחיו יורדים למצרים, מה עשה מינה שוערים על עשר שערים, אמר להם כל מי שיבוא לפתח כתבו שמו, ולערב הביאו לי הפתקין וקראו לפני, בשער האחד נכנס ראובן בן יעקב, ובשער השני שמעון בן יעקב, וכן העשרה שערים, אמר לעבדיו סתמו השערים והאוצרות והניחו אוצר אחד פתוח, ונתן שמותם לאותן שממונים על האוצר, אמר להם לכשיבאו אלו לקנות בר הביאו אותם אלי, עברו כמה ימים ולא באו, שיגר אחריהם לשוק של זונות, ונתן להם סימנים, ונתן לעבדיו דברים אם תראו אותם תפסום והביאו אותם הלכו ומצאו אותם בשוק של זונות, וכי בני יעקב הי' להם עסק בשוק של זונות, אלא כך חשבו בלבם ואמרו, אחינו יוסף יפה תואר, ושמא הושיבוהו בקובה של זונות, מיד תפסום והביאום לפני יוסף, מיד ויתנכר אליהם, מלמד שנעשה להם

כקוסם, נטל את הגביע והקיש בו אמר להם מרגלים אתם אמרו לו כנים אנחנו, אמר להם אם אתם כנים למה לא נכנסתם כולכם בפתח אחד, אמרו לו כך צוה לנו אבינו, אמר להם מה טיבכם בשוק של זונות, אמרו לו אבידה נאבדה לנו ואנו מבקשים אותה שמא נמצא אותה, אמר להם כך אני רואה בגביע ששנים מכם החריבו כרך של שכם, ואחד מכם מכרתם לערביים, מיד נזדעזעו ואמרו לו שנים עשר היינו, האחד מת, והשני אצל אבינו, אמר להם לכו והביאו אותו, הלכו אל אביהם אמרו לו סיפר לנו האיש ולמולדתינו שמא כאילו נתגדל בינותינו, והרבה צער ציער אותנו, ואמר לנו מרגלים אתם, ואם לאו הביאו את אחיכם ויאמינו דבריכם, אמר להם יעקב שמעון היכן הוא, אמרו לו תפס אותו וחבשו, אמר להם הוספתם יגון על יגון: ד"א ויוסף הוא השליט. מה עשה שלש גזירות גזר, שלא יכנס בה עבד, ושלא יכנס אדם בה בשני חמורים, ושלא יכנס אדם עד שיכתוב שמו ושם אביו ושם זקינו, [והיה מנשה עמד] והיה מקבל הפתקאות: ויתנכר אליהם. כנכרי נעשה להם: ויכר יוסף את אחיו. בשעה שנפלו תחת ידיו: והם לא הכירוהו. שהניחוהו בלא חתימת זקן: כלנו בני איש אחד נחנו. שנצנצה בהם רוח הקודש ואמרו לו כולנו בני איש אחד ואתה בכלל: והאחד איננו. אמר להם והלא מכרתם אותו בחמשה סלעים, אמר להם אם יאמר לכם בר אינש הבו לי חמש סלעים ואנא יהיב לכון יתיה, מה אתון עבדין, אמרו ליה נהיב, אמר להון ואם יאמר לכון בכפיל אהבו ואנא יהיב לכון, מה אתון עבדין, אמרו לו הין, ואם יימר לכון בר אינש אפילו אם אתון יהבין לי כל חילי עלמא לית אנא יהיב לכון יתיה, מה אתון עבדון, אמרו על דא אתנא או למקטל או לקטלא, אמר להם הוא אשר דברתי אליכם לאמור [מרגלים אתם]: חי פרעה. בשעה שהיה רוצה לישבע בשקר היה אומר חי פרעה: ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים. לעולם אין הקב"ה מניח את הצדיק [בצרה] אלא עד שלשה ימים, שנא' יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו (הושע ו ב), איזה יום השלישי האמור זה של שבטים הוא: בהתחננו אלינו. אמרו חכמינו ז"ל אפשר שיוסף בן שבע עשרה שנה ורואה שאחיו מוכרים אותו ושותק, אלא מלמד שהיה משתטח לפני כל אחד ואחד, כדי שימלאו עליו רחמים, ולא היו משגיחין עליו: וגם דמו הנה נדרש. דמו ודם הזקן: כי המליץ בינותם. זה מנשה: ויקח מאתם את שמעון. ולמה לקח לשמעון יותר מכולם, אמר יוסף אם אניח אלו השנים ביחד, שמא יעשו כמו שעשו בשכם, לכך הפרידן: ויאסור אותו לעיניהם. לעיניהם אסרו, וכיון שהלכו אחיו הוציאו והיה מאכילו ומשקהו ומרחיצו ומלבישו: ויפתח האחד את שקו. זה לוי שנשאר יחיד: את כל הקורות אותם. מלמד שאמרו לאביהם כל כך היו דברים קשים כקורות: את שני בני תמית. אמר לו ומה נשתנו בניך מבני, אמר להם יהודה המתינו לזקן עד שתכלה הפת מן הבית, אמר יהודה לאביו אבא אם הולך בנימין עמנו ספק נתפס ספק לא נתפס, ואם אינו הולך כולנו מתים ברעב, מוטב שתניח את הספק ותתפוס את הודאי, אמר יעקב מי ערב אתו, אמר לו אנכי אערבנו, מיד שלחו עמהם, כיון שנשא יוסף את עיניו וראה את בנימין אחיו שמח, ולמה שמח, מפני שהיה דומה לאמו:

ויאמרו שאול שאל האיש לנו. אפילו עצי עריסותינו גילה לנו: ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן איפוא. אותה חרדה שהחרדתי לאבא, שנאמר ויחרד יצחק חרדה גדולה ויאמר מי איפוא (בראשית כז לג) היא שנזדעזעה עלי: וכסף משנה. אמר להם שמא הוקר השער: ואת הכסף המושב. אמר להם הנה הכסף, והנה הדורון, והרי אחיכם מה אתם צריכים [עוד] אמרו לו תפלתך אנו צריכים, אמר להם אם תפלתי אתם צריכים: ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש. זה הקב"ה, שנאמר בו ה' איש מלחמה (שמות טו ג) ושלח לכם את אחיכם. אלו עשרה שבטים שגלו בגלות ראשון: אחר ואת בנימין. זה שבט יהודה ובנימין: ואני כאשר שכלתי שכלתי. שכלתי מיוסף שכלתי משמעון: ד"א בחורבן ראשון ובחורבן שני: ד"א ואל שדי יתן. כמשמעו: וטבח טבח וְהָכֵן. וֹ- ששה נבילות. הֵ- חמשה דברים מפסידים את השחיטה. כֵּ ן- שבעים טריפות, הנה והכן: טבח. טֶבַח אחד עשר נקובות. חֵ- שמונה מיני טריפות נאמרו למשה מסיני, הנה טבח: ד"א וטבוח טבח והכן. אמר לו טול גיד הנשה בפניהם: ד"א אין והכן אלא שבת, שנאמר והכינו את אשר יביאו (שמות טז ח), מכאן ששימר יוסף את השבת קודם שניתנה: ויגשו אל האיש. מלמד שהיו דוחפין לפנים והם דוחפין אותו לחוץ: ירד ירדנו. ירידה היא לנו, בארצינו היינו מפרנסין אחרים, עכשו צריכין אנחנו לפרנסה: השלום אביכם הזקן. [אביכם] זה יעקב: הזקן. זה יצחק: וישא עיניו וגו'. כשראה אותו שמח שמחה מרובה: אלהים יחנך בני. ולמה לא אמר ישמרך או יברכך, מפני שבעת שבא עשו ואמר ליעקב מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן וגו' (בראשית לג ה), ובירך יעקב לבניו בלשון חנינה, ועדיין בנימין היה במעי אמו, ולא היה בכלל ברכה זו עם אחיו, ובשביל זה בירך יוסף לבנימין בלשון חנינה, עד שיהיה בכלל הברכה: הבכור כבכורתו. נטל הגביע והיה מקיש עליו, ואומר יהודה שהוא מלך ישב בראש, ראובן שהוא בכור ישב שני, וכן כולם, אני אין לי אם, והנער אין לו אם, נשב ביחד, לפיכך ויתמהו האנשים עליו: וישא משאות וגו' חמש ידות. אחד נתן לו יוסף. ב' נתנה לו אסנת. ג' נתן לו מנשה. ד' נתן לו אפרים. ה' עם אחיו לקח חלק, הדא הוא דכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כולם, וזהו איש שעתיד לגאול את ישראל ולהתנאות בחמשה לבושין, שנאמר בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן (אסתר ח טו) הרי חמשה: וישתו וישכרו עמו. [עמו] שתו, חוץ ממנו לא שתו:

קום רדוף אחרי האנשים. בעוד אימת מלך עליהם, טרם שירחיקו: ויחפש בגדול. שלא יאמרו יודע היה באיזה מקום הוא [מונח]: וימצא הגביע. כיון שנמצא הגביע, אמרו לו אחיו גנב בר גנבתא, רחל אמך גנבה את התרפים ואתה גנבת את הגביע, והיו מכים אותו עד שנשבע בחיי אביו יעקב ובאבלותיה ונטילותיה דיוסף אחיו [ואחר] אין פשע לי, ובכל זאת לא ידעתי מי שמה בשקי, מיד האמינוהו שלא היה רגיל לישבע, כיון ששמע יוסף שקראו אותו גנב בר גנבתא, אמר להם יש כאן שעיר עזים, יש כאן אחים שמכרו אחיהם: ויקרעו שמלתם. שבטים גרמו לאביהם ליקרע שמלותיו, אף כאן ניפרע מהם: ויעמוס איש על חמורו. מלמד שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר של עשרה אנשים: ד"א ויעמוס איש וגו'. כל אחד ואחד נוטל משאו ונותנו על חמורו: ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני. במעשה תמר: ומה נדבר. במעשה בלהה: ומה נצטדק. בדינה: האלהים מצא את עון עבדיך. במכירת יוסף: ד"א מה נאמר לאדוני. בכסף ראשון: ומה נדבר. בכסף שני: ומה נצטדק. בגביע: ד"א מה נאמר לאדני. לאבא שבארץ כנען: ומה נדבר. בשמעון: ומה נצטדק. בבנימין: ד"א מה נאמר, אם נאמר חטאנו, שחטא גלוי וידוע לפני השם שלא חטאנו, ואם נאמר לך שלא חטאנו, האלהים מצא את עון עבדיך, מצא בעל חוב לגבות את חובו ד"א מה נְצַטְדָּק. בלשון נוטריקון. נ' נקיים. צ' צדיקים. ט' טהורים. ד' דכוכים. ק' קדושים: ד"א מה נאמר לאדוני. כמשמעו: מה נדבר. לאבי שערבתי אותו: מה נצטדק. לפני השכינה: